

- KROON, CAROLINE 1995. Discourse particles in Latin. Gieben, Amsterdam.
- LEVINSON, STEPHEN C. 2004. Deixis and Pragmatics. In: HORN, LAWRENCE – GREGORY WARD szerk., *The handbook of pragmatics*. Blackwell, Oxford, 97–121.
- REDEKER, GISELA 1990. Ideational and pragmatic markers of discourse structure. *Journal of Pragmatics* 14: 367–81.
- REDEKER, GISELA 2006. Discourse markers as attentional cues at discourse transitions. In: FISCHER szerk. 2006: 339–58.
- SCHIFFRIN, DEBORAH 1987. *Discourse Markers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SCHOURUP, LAWRENCE 1999. Discourse markers: tutorial overview. *Lingua* 107: 227–65.
- TÁTRAI SZILÁRD 2011. *Bevezetés a pragmatikába*. Funkcionális kognitív megközelítés. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- THOMAS, JENNY 1983. Cross-cultural pragmatic failure. *Applied Linguistics* 4: 91–112.
- TRAUGOTT, ELIZABETH GLOSS 1995. The Role of the Development of Discourse Markers in a Theory of Grammaticalization. 12th International Conference on Historical Linguistics. Manchester, 13–18, August, 1995.

The basic properties of discourse markers reconsidered – a pragmatic perspective

The aim of this paper is to outline some of the theoretical and empirical problems that have been raised by research on discourse markers. In the first part of the paper I discuss four properties of the functional category of discourse markers that are frequently referred to as DMs' criterial features: connectivity, context-dependence, procedural meaning and multifunctionality. I argue that these properties can be best captured from a pragmatic perspective, i.e. with reference to communication as a dynamic process of choice-making, negotiation and adaptation (cf. Tátrai 2011: 45). In the second part of the paper some of the methodological principles, findings and implications of the author's own research are outlined with a view to illustrating some of the empirical challenges posed by the basic properties of discourse markers.

Keywords: discourse markers, pragmatic perspective, pragmatization, connectivity, context-dependence.

FURKÓ BÁLINT PÉTER

Megjegyzések a pragmatika tárgyáról és hasznáról

1. CHARLES MORRIS híres, 1938-ból származó pragmatikadefiníciójának megjelenése óta annyi kötetet és tanulmányt szenteltek azon kérdés megválaszolásának, hogy mi a pragmatika, hogy a hivatkozások felsorolása is bőven meghaladná cikkünk megengedett terjedelmét. Így rövid összefoglalónkban csak azokra a munkákra hivatkozunk pontosan, ahonnan gondolatokat is idézünk. A témában elmélyülni kívánó olvasó számára kiindulási pontot a rendelkezésre álló számos pragmatika-kézikönyv és tankönyv jelenthet.

E munkák jelentős része a pragmatikát a nyelvtudomány részterületeként definiálja, amely a természetes nyelvi jelentést vizsgálja, csakúgy, mint a szemantika.

tika, de a két szakterület a jelentés eltérő aspektusaira specializálódik. Ezt az álláspontot képviseli például LEVINSON (1983: 32), aki szerint a pragmatika a legígéretesebb módon a következőképpen definiálható: „jelentés mínusz szemantika”. Arra a kérdésre, hogy milyen alapon választhatók el ezek után a szemantika és a pragmatika által vizsgált jelentéskomponensek, többféle válasz létezik. Ezek közül az elsőt GAZDAR (1979: 2) nevéhez szokás kötni: a pragmatika a megnyilatkozások jelentésének azon aspektusaival foglalkozik, amelyeket nem lehet megmagyarázni az igazságfeltételekre való közvetlen hivatkozással.

Egy másik elkülönítési lehetőség szerint, amely mellett például KATZ (1977) érvel, a szemantikát az ún. konvencionális jelentéssel, a pragmatikát pedig a jelentés ezen kívüli aspektusaival foglalkozó területnek tekinthetjük. Amint GAZDAR (1979) KATZ (1977: 14) híres („anonim levél”) példájának elemzése során rámutat, a konvencionális jelentésnek ugyanakkor nem lehet a kontextusfüggő jelentés a „komplementuma”. Tekintsük az alábbi két mondatot:

- (1) *Tamás kutyusa megölte Janka nyusziját.*
- (2) *Tamás kutyája megölte Janka nyulát.*

GAZDAR (1979: 3) szerint a fenti (1) mondatot hallva egy kompetens beszélő arra gondol, hogy azt egy gyerek írta, valaki, aki azt akarja, hogy gyerekek higgyék, valaki, aki azt gondolja, hogy gyerekekhez szól, vagy valaki, aki azt akarja, hogy azt higgyék, hogy gyerekekhez szól. A (2) alatti mondat hallatán ugyanaz a beszélő ilyen következtetést nem von le. Azaz a két mondat jelentése közötti különbség konvencionális, de a kontextusra is vonatkozik.

A példa tehát azt bizonyítja, hogy a konvencionális paramétere és a kontextusfüggőség paramétere a szemantika és a pragmatika elkülönítésének két különböző módját adja meg. (A kétféle kritériumrendszer megkülönböztetéséhez l. még GUTTMANN 2012.) A két kritériumrendszer a szemantika/pragmatika háttér ellentétes oldalára helyezi például az indexált kifejezések vizsgálatát (ezek jelentése konvencionálisan meghatározott, de a kontextustól függ).

Nézetem szerint a tanulmány második részében tárgyalt pragmatikai jelölők (vagy diskurzuspartikulák) jelentése az indexált kifejezésekhez hasonlóan konvencionálisan meghatározott, de kontextusfüggő. Az igazságfeltételeesség szempontjából ugyanakkor különbözőképpen viselkednek: míg az indexált kifejezések hozzájárulnak a mondat igazságfeltételeihez, a pragmatikai jelölők nem.

Könnyen belátható ezek után, hogy az olyan klasszikus pragmatikai kutatási témák közül, mint amilyenek a deixis, a társalgási implikaturák, az előfeltevések vagy a beszédaktusok, szinte egyet sem találunk, amely mindhárom fenti szempont alapján a pragmatikához tartozóként lenne definiálható. (Ezek azok a témák, amelyeket mind a LEVINSON 1983 pragmatika-tankönyv, mind a HORN–WARD 2005 kézikönyv a pragmatika kutatási témái között sorol fel.) Csak abban a tulajdonságban egyeznek meg, hogy a fenti definíciók legalább egyike szerint a pragmatika területére esnek. Természetesen a fenti három szemponton túl számos további is megjelenik a szakirodalomban a szemantika és pragmatika elhatárolására, amelyekről itt hely

hiányában nem tudunk szólni. (KIEFER 2007: 41 definíciója, amely szerint a pragmatika tárgya a „mondatnak megfelelő megnyilatkozás sajátos, csak a beszédhelyzet alapján meghatározható jelentése”, az utóbbi két álláspont valamilyen szintű egyesítésének tekinthető. Mindezekről l. még pl. ARIEL 2010 áttekintését.)

Annak érdekében, hogy a pragmatika vizsgálódási körét olyan módon lehesse körülhatárolni, hogy az a klasszikus pragmatikai témákat mind lefedje, ún. „erőnyő”-definíciók is születtek, mint amilyen MEY (1993: 42) javaslata, amely szerint a pragmatika „azt tanulmányozza, hogy a társadalmi környezet hogyan határozza meg az emberi nyelvhasználat körülményeit.”¹ Amint ARIEL (2010) rámutat, nehéz olyan nyelvi jelenséget találni, amely a fenti típusú megközelítés alapján ne lenne a pragmatika tárgya. E következményeket legtöbbször a javaslatokat megfogalmazó kutatók is felismerték, ami arra vezette őket, hogy a pragmatikát ne a nyelvtudománynak egy a szintaxissal, szemantikával stb. egyenrangú részterületként tekintsek, hanem valamilyen más módon. MEY (1993, 2009) például azt az álláspontot fogalmazza meg, hogy a pragmatika nem a nyelvtudomány részterülete, hanem egy perspektíva. Hasonló álláspontot foglal el VERSCHUEREN (1995) is.

Egy közbülsőnek tekinthető lehetséges nézetet képvisel ARIEL (2010), aki a pragmatikát nyelvészeti diszciplínának tekinti, de kiemeli a grammatikából. Azt állítja, hogy míg az utóbbi a kódolt, és így nem törölhető jelentésekkel foglalkozik, a pragmatika a kódolt jelentésekből levonható következtetéseket tanulmányozza, amelyek minden esetben törölhetők.

E terminológiai sokféleség láttán a legproduktívabb stratégiának azt gondolom, ha a kutatásba fektetett energiákat minél több konkrét jelentéstani probléma megoldására fordítjuk, még akkor is, ha nem világos, hogy ezek inkább a szemantika vagy a pragmatika körébe tartoznak-e, mert ezen munkálatok segíthetnek egyrészt azon kérdések pontosabb körvonalazásához, amelyekkel a pragmatikának foglalkoznia kell, másrészt pedig azon módszerek és követelmények kidolgozásához és finomításához, amelyek alapján a magukat pragmatikainak tekintő kutatások színvonala egyértelműbben megítélhető lesz, mint jelenleg. Jelentéstani problémák megoldásán formalizált elméletek megalkotását értem, amelyek nemcsak azon adatok megmagyarázására alkalmasak, amelyekre kitalálták őket, hanem olyan összefüggések felfedezésére is, amelyek korábban nem voltak érzékelhetők (l. CHOMSKY 1957). Egy, a fenti tulajdonságoknak megfelelő elméleti megközelítést mutatok be a jelen írás 2. pontjában, amely egy népszerű pragmatikai téma, a pragmatikai vagy diskurzusjelölők (vagy -partikulák), konkrétan a magyar *vajon* kifejezés interpretációjával kapcsolatos számos jelenségre tud magyarázatot adni.

A kutatások eredményeinek összehasonlítását nehezíti az a tény, hogy a pragmatika – legalábbis aszerint, ahogyan ezt a terminust a jelenlegi gyakorlatban alkalmazzák – két, egymástól módszertanában és tárgyában különböző részterületre tagolódik, amelyekre LEECH (1983: 10–1) a *szociopragmatika* (*sociopragmatics*), illetve a *pragmanyelvészet* (*pragmalinguistics*) terminusok segítségével utal. A *szociopragmatika* nevű, kevésbé absztrakt részterület a pragmatikának a szocioló-

¹ „Pragmatics is the study of the conditions of human language uses as these are determined by the context of society” (MEY 1993: 42).

giához közeli területe, amely a különböző kultúrák, beszélői közösségek, társadalmi szituációk és társadalmi osztályok nyelvhasználatával foglalkozik. Ezzel szemben, a pragmatika „nyelvészetibb” végén elhelyezkedő *pragmanyelvészet* (*pragmalinguistics*) azzal foglalkozik, hogy a nyelv milyen eszközöket állít a pragmatikai jelentés (illokúciók) kifejezésének szolgálatába. Ebből a leechi különbségtételből levezethető az a következtetés, hogy míg a pragmanyelvészet szorososan kell, hogy támaszkodjon a nyelvészet többi részterületének eredményeire, és az elméleti magyarázatok megalkotása során a nyelvészeti elméletekkel szemben támasztott követelményeket kell, hogy szem előtt tartsa, a szociopragmatikai elméletek értékelésének alapelvei közelebb kell, hogy álljanak azokhoz az alapelvekhez, amelyek segítségével a szociológiai elméleteket szokás értékelni. A pragmatika részterületeinek differenciáltsága mellett látszik érvelni MEY (2009: 796) is: „a pragmatika nem egy egységes diszciplína abban az értelemben, hogy egységes módszere lenne és egyetlen tárgya.”

Az alábbiakban bemutatandó elemzés a pragmanyelvészet kérdéseire ad válaszokat egy formális modell alkalmazásával, amely, mint a formális modellek általában, tesztelhető és így akár falszifikálható predikciókat fogalmaz meg egy természetes nyelvi kifejezés használatával kapcsolatban.

2. Ami a magyar *vajon* kifejezés formai tulajdonságait illeti, a szakirodalom szerint alkalmas a kérdő mondatok diagnosztizálására, mivel egyedül ilyen mondatokban fordulhat elő (KENESEI 1992: 691; KÁLMÁN szerk. 2001: 98, a vonatkozó fejezet TRÓN VIKTOR munkája).

Azzal kapcsolatban, hogy hogyan lehet a *vajon* jelentését, vagy a *vajon*-t tartalmazó mondatok jelentését a legmegfelelőbben leírni, már jobban megoszlanak a vélemények. TEMESI (1961: 261) szerint a kifejezés „érdeklődő, kérdő szándékunkat nyomatékosítja”, FERENCZY (1964) szerint „a magában tűnődő ember kíváncsiságát fejezi ki”. PÓLYA (2006: 126) úgy fogalmaz, hogy „az eredetileg feleletet váró kérdő mondatba belépve a *vajon* a mondatot úgy változtatta meg, hogy az a beszélő kételyét, tűnődését továbbra is kifejezve nem várt feleletet”, SCHIRM (2011) pedig több olyan használatot idéz, ahol a kifejezés egy kérdő mondatot a retorikai kérdés interpretációjával ruház fel. A kérdés most már csak az, hogy a felsoroltak (vagy az egyéb lehetségesek) közül melyik jellemzés írja le legmegfelelőbben a *vajon* jelentését. Míg TEMESI, FERENCZY, PÓLYA és SCHIRM megállapításaikat konstruált vagy korpuszból származó jólformált példák vizsgálatára alapozzák, úgy vélem, hogy a kérdés eldöntésében egy jellemzően pragmalingvisztikai (vagyis a nyelvészeti diszciplínától származó) módszer tehet különösen jó szolgálatot: rosszul formált diskurzusok konstruálása. (További példákért és eleméleti megfontolásokért l. GÄRTNER–GYURIS 2012).

Tegyük fel, hogy a (3) mondat ismerősök között hangzik el, akik régen nem találkoztak, a (4) alattit pedig egy rendőr teszi fel kihallgatáskor egy gyanúsítottnak:

(3) (**Vajon*) *hog*y vagy?

(4) (**Vajon*) *hog*y hívják magát?

Az a tény, hogy a fenti kontextusokban, ahol a kérdés célja az információszerezés, a (3–4) mondatok *vajon*-t tartalmazó változata nem fogadható el, azt a nézetet támogatja, amely szerint a *vajon* azt fejezi ki, hogy a kérdezőt érdekli a kérdésre adandó válasz, anélkül, hogy a választ a hallgatótól várná. Az (5) alatti példában egy olyan párbeszédet találunk, amelynek harmadik mondatát kifejezetten a *vajon* jelenléte teszi elfogadhatóvá:

- (5) **A:** *Hallottál mostanában Mariról valamit?*
B: *Sajnos nem.*
A: *#(Vajon) még mindig Szegeden dolgozik?*

A második megnyilatkozása a *vajon* nélkül azért nem lenne elfogadható az adott szituációban, mert azt tükrözné, hogy a kérdező figyelmen kívül hagyta **B** megnyilatkozását, amelyből következik, hogy utóbbi nem rendelkezik elegendő információval a kérdés megválaszolásához.²

A következő feladat a fenti tanulságok elméleti alapú megfogalmazása. Ez legkönnyebben MAYNARD (1995) alapján tehető meg, aki szerint a standard főmondati kérdő mondatok két dolgot fejeznek ki: 1. a beszélő kíváncsi a kérdésre adható válaszra (ahol a kérdés tartalma a propozicionális tartalomtól függ), és 2. a kérdés feltevése a válasz megadására való felszólítással egyenértékű. (Az 1. komponens SEARLE [1969: 66] elméletében a kérdezés beszédaktusa *előkészületi és őszinteségi feltételei* tartalmát, a 2. komponens pedig az *őszinteségi és lényegi feltételek* tartalmát fedi le.) Ezek után elmondható, hogy a *vajon*-t tartalmazó kérdő mondatok közös jellemzője az, hogy hiányzik belőlük a fenti 2. jelentéskomponens, vagyis amellet, hogy megfogalmazzák, hogy a beszélőt érdekli a válasz, nem tekinthetők egyidejűleg a válasz megadására való felszólításként. Az ilyen kérdéseket a továbbiakban tűnődő (angolul: *reflective*) kérdéseknek fogjuk nevezni. (Bővebben I. GÄRTNER–GYURIS 2012.)

A *vajon* fenti típusú jelentését FARKAS–BRUCE (2009) diskurzuselméletében lehet a legegyszerűbben megragadni. A szerzők tanulmányukban bemutatják a román *oare* kifejezést tartalmazó kérdő mondatok jelentésének formalizálási lehetőségeit, amely a magyar *vajon* kifejezés rokonának látszik.

FARKAS–BRUCE diskurzusmodellje a következő elemekből áll: 1. a *Közös Alap* (KA, angolul *Common Ground*), amely azon propozíciókat tartalmazza, amelyek igazságát a diskurzus összes résztvevője elfogadja („el van mellettük kö-

² A Pragmatikai Kerekasztal szervezői (NÉMETH T. ENIKŐ és TÁTRAI SZILÁRD) úgy gondolják, hogy az (5) alatti példát lehet a *vajon* nélkül olyan kontextusban használni, amelyben **A** azért teszi fel első kérdését, hogy előkészítse a másodikát, és az elsőre kapott válasz ismeretében már csak azért teszi fel a második kérdését, hogy tudassa, mire lett volna kíváncsi valójában. Ez pontosan egy olyan kontextus, amelyben **A** második megnyilatkozásának elhangzása idején már nyilvánvaló, hogy a beszélő nem vár választ a hallgatótól arra a kérdésre, amit a *Még mindig Szegeden dolgozik?* kérdő mondat normál körülmények között kifejez. Én erősen kételkedem abban, hogy a fenti kérdő mondat *vajon* nélküli olyan változata, amely sem más pragmatikai jelölőt, sem speciális intonációs mintát nem tartalmaz, elfogadható lehet ebben a kontextusban. A kérdést ugyanakkor csak megfélelően végiggondolt kísérletek segítségével lehet megnyugtatóan eldönteni.

telezve”); 2. mondatokból és jelentéseiből álló párok listája, amelyet *Asztal*-nak neveznek, és ami azt kódolja, hogy „miről van szó”, illetve mik a „nyitott kérdések” a diskurzus aktuális fázisában; valamint 3. „projektált” vagy preferált jövőbeni Közös Alapok halmaza, a *Projektált Halmaz* (PH, angolul *Projected Set*). A diskurzusok célja az, hogy a beszélők által kölcsönösen elfogadott állítások halmazát (a „közös tudást”), azaz KA-t növeljék, és emellett a felmerülő kérdéseket tisztázzák, vagyis, hogy az *Asztal* üres legyen. Amikor az *Asztal* üres, akkor jut a diskurzus „stabil” állapotba. A *Projektált Halmaz* azt kódolja, hogy milyen módokon változhat a KA tartalma akkor, ha az *Asztal*-ról lekerülnek azok az elemek, amelyek még rajta vannak.

Tegyük fel, hogy egy kanonikus kijelentő mondat elhangzik egy olyan kontextusban, ahol az *Asztal* üres, azaz nincs „nyitott kérdés”. Jelöljük a mondat elhangzása előtti Közös Alapot KA_i -vel, az elhangzó mondatot S_{dekl} -lel, a mondat jelentését (egy propozíciót) tartalmazó egyelemű halmazt $\{p_S\}$ -sel, a mondat kimondása előtti *Projektált Halmaz* PH_i -vel. Mivel a mondat kimondása előtt az *Asztal* üres, a $KA_i = PH_i$. A kimondás után a $\langle S_{\text{dekl}}, \{p_S\} \rangle$ pár hozzáadódik az *Asztal*-hoz, a *Projektált Halmaz* (PH_{i+1}) pedig a következőképpen néz ki:

$$(6) \quad PH_{i+1} = \{PH_i \cup \{p_S\}\}$$

Amennyiben a hallgató explicit vagy implicit módon jelzi, hogy nem tiltakozik a mondat tartalma ellen, akkor $\langle S_{\text{dec}}, \{p_S\} \rangle$ lekerül az *Asztal*-ról, az új Közös Alap pedig $KA_i \cup \{p_S\}$ lesz.

Ha a diskurzus hasonló állapotában (üres *Asztal* esetén) például egy standard eldöntendő kérdés, S_{int} , hangzik el, hatása a következő. Egyrészt, az *Asztal*-ra kerül a $\langle S_{\text{int}}, \{p_S, \neg p_S\} \rangle$ pár, amelynek a második eleme az eldöntendő kérdés interpretációja (l. HAMBLIN 1973). Másrészt, kétféle jövőbeni Közös Alap projektálódik: az egyik olyan, amelyben a kérdésre adott válasz pozitív, a másik pedig olyan, amelyben negatív. Ez azt jelenti, hogy PH_{i+1} két elemből áll (amelyek természetesen maguk is halmazok), amint (7) mutatja:

$$(7) \quad PH_{i+1} = \{\{PH_i \cup \{p_S\}\}, \{PH_i \cup \{\neg p_S\}\}\}$$

A fenti diskurzusban az *Asztal* akkor válik üressé, ha az eldöntendő kérdésre válasz érkezik, ebben az esetben, a válasz polaritásától függően, az új Közös Alap $KA_i \cup \{p_S\}$ vagy $KA_i \cup \{\neg p_S\}$ lesz.

A *vajon*-t tartalmazó kérdések hatása a kontextusra aszerint modellezhető, amit FARKAS–BRUCE (2009) a román *oare* kifejezést tartalmazó kérdő mondatokról javasol. Eszerint e *tűnődő kérdéseket* kifejező mondatok kimondásakor a *Projektált Halmaz* a (7) alattival ellentétben nem két, hanem háromelemű:

$$(8) \quad PH_{i+1} = \{\{PH_i \cup \{p_S\}\}, \{PH_i \cup \{\neg p_S\}\}, \{PH_i\}\}$$

A (7) és (8) közötti különbség azt modellezi, hogy míg a kanonikus kérdő mondatok kimondása után a diskurzus nem kerülhet stabil állapotba (ez megfelel

annak az intuíciónak, hogy nem zárható le anélkül, hogy a beszélőknek hiányérzetük ne lenne), a *vajon*-t tartalmazó kérdő mondatok válasz nélkül is maradhatnak. Ez a megoldás összhangban van azzal a ténnyel, hogy a *vajon*-t tartalmazó kérdéseket nem tilos megválaszolni (l. pl. SCHIRM 2011 példáit). Arra a tényre, hogy a beszélők miért elsősorban akkor használják a *vajon*-t, amikor nem várnak választ, FARKAS–BRUCE (2009) nyomán egy grice-i magyarázatot adhatunk: a kanonikus jelentés kifejezhető mind a kanonikus mind a speciális alakú, azaz *vajon*-t tartalmazó kérdések segítségével is, a speciális jelentés viszont csak a speciális alakúval. Így, ha a hallgatók a speciális alakú kérdő mondatokkal találkozhatnak, akkor a speciális jelentést rendelik hozzá, abból a megfontolásból, hogy ha a beszélő a kanonikus jelentést akarta volna kifejezni, akkor választhatta volna az egyszerűbb formát is.

Felmerül a kérdés, hogy a fenti javaslatból hogyan vezethető le az az intuíció, amely például az alábbi (9) mondatokkal kapcsolatban is felmerül, hogy a *vajon* hozzáadása bizonyos kérdő mondatok esetében a mondat retorikai kérdésként való interpretációját³ váltja ki:

- (9) *Van-e vajon más választása Magyarországnak, mint az Unióhoz való csatlakozás?* (Magyar Nemzeti Szövegtár)

Tekintettel arra, hogy (9) és az ehhez hasonló példák esetében a hallgató nem kell, hogy feltétlenül retorikai kérdésként interpretálja a megnyilatkozást, úgy gondoljuk, hogy a fenti interpretáció az alábbi esetekben áll csak elő. A hallgató ismerni véli a kérdésre adható választ, és azt triviálisnak is gondolja, nemcsak a maga, hanem a beszélő számára is. Úgy gondolja, hogy a beszélő nem azért mondta ki a releváns kérdő mondatot, hogy kifejezze, érdeklí a kérdésre adható válasz, hanem azért, hogy annak eljátszása révén, hogy érdeklí a válasz, ráirányítsa az ő (vagyis a hallgató) figyelmét a válaszra. Amennyiben a hallgató nem gondolja, hogy a *vajon*-os kérdésre adható válasz triviális, a retorikai kérdés-interpretáció nem hívódik elő.

Kulcsszók: kontextus, szemantika, pragmalingvisztika, pragmatika, pragmatikai jelölő, tűnődő kérdés.

A hivatkozott irodalom

- ARIEL, MIRA 2010. *Defining Pragmatics*. Cambridge University Press, Cambridge.
 BAR-HILLEL, YEHOŠUA 1970. *Aspects of Language*. Magnes Press, Jerusalem.
 CHOMSKY, NOAM 1957. *Syntactic Structures*. Mouton, The Hague.
 FARKAS, DONKA – KIM, BRUCE 2009. On reacting to assertions and polar questions. *Journal of Semantics* 27: 81–118.

³ A retorikai kérdésként való interpretáción azt értjük, MEIBAUER (1986) nyomán, hogy a megfelelő mondat kimondása után nem egy többemű PH jön létre, mint a kanonikus kérdések esetében, hanem egy egyemű, mint a kijelentő mondatok esetében.

- FERENCZY GÉZA 1964. Nyelvművelő levelek. Gondolat, Bp.
- GAZDAR, GERALD. 1979. *Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form*. Academic Press, New York.
- GÄRTNER, HANS-MARTIN – GYURIS, BEÁTA 2009. Modulating question acts: The case of the Hungarian particle *vajon*. Előadás a 10th Szklarska Poręba Workshop on the Roots of Pragmasemantics című konferencián, Szklarska Poręba, 2009. március 15.
- GÄRTNER, HANS-MARTIN – GYURIS BEÁTA 2012. Pragmatic markers in Hungarian: some introductory remarks. *Acta Linguistica Hungarica* 59: 387–426.
- GUTTMANN, DANIEL 2012. Use-conditional meaning. Doktori disszertáció. Johann Wolfgang Goethe-Universität, Frankfurt am Main. Kézirat.
- HAMBLIN, CHARLES L. 1973. Questions in Montague English. *Foundations of Language* 10: 41–53.
- HORN, LAURENCE R. – GREGORY WARD szerk. 2005. *The Handbook of Pragmatics*. Blackwell, Oxford.
- KÁLMÁN LÁSZLÓ szerk. 2001. *Magyar leíró nyelvtan. Mondattan 1*. Tinta Könyvkiadó, Bp.
- KATZ, JERROLD J. 1977. *Propositional Structure and Illocutionary Force*. Crowell, New York.
- KENESEI ISTVÁN 1992. Az alárendelt mondatok szerkezete. In: *StrNyt*. 1: 529–713.
- KIEFER FERENC 2007. *Jelentésemélet*. Corvina, Bp.
- LEECH, GEOFFREY 1983. *Principles of Pragmatics*. Longman, Harlow.
- LEVINSON, STEPHEN C. 1983. *Pragmatics*. Cambridge University Press, Cambridge.
- MAYNARD, SENKO 1995. Interrogatives that seek no answers: Exploring the expressiveness of rhetorical interrogatives in Japanese. *Linguistics* 33: 501–30.
- MEIBAUER, JÖRG 1986. *Rhetorische Fragen*. Niemeyer, Tübingen.
- MEY, JACOB L. 1993. *Pragmatics: An introduction*. Blackwell, Oxford.
- MEY, JACOB L. 2009. Pragmatics: Overview. In: MEY, JACOB L. szerk., *Concise Encyclopedia of Pragmatics*. 2nd Edition. Elsevier, Kidlington, 786–97.
- MORRIS, CHARLES. 1938. *Foundations of the Theory of Signs*. International Encyclopedia of Unified Science 1/2. University of Chicago Press, Chicago.
- PÓLYA KATALIN 2006. Észrevételek a *vajon* történetéhez, In: BÜKY LÁSZLÓ – FORGÁCS TAMÁS szerk., *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei IV*. JATE Press, Szeged, 125–31.
- SCHIRM ANITA 2011. A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a *vajon* elemek története és szinkrón státusza alapján. Doktori disszertáció. SZTE BTK, Szeged. Kézirat.
- SEARLE, JOHN 1969. *Speech acts*. Cambridge University Press, Cambridge.
- TEMESI MIHÁLY 1961. A módosítószók, In: *MMNyR*. 1: 206–62.
- VERSCHUEREN, JEF 1995. The pragmatic perspective. In: VERSCHUEREN, JEF – JAN-OLA ÖSTMANN – JAN BLOMMAERT szerk., *Handbook of Pragmatics. Manual*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, 1–19.

Remarks on the subject and use of pragmatics

The paper reconsiders current popular definitions of pragmatics. It emphasizes the distinction between pragmalinguistics and sociopragmatics proposed by Leech (1983), and argues for a formal

approach to solving problems of pragmatics, by analyzing the conditions on the appearance of *vajon* in Hungarian interrogatives within the theory proposed by Farkas and Bruce (2009).

Keywords: context, pragmatics, pragmalinguistics, pragmatic marker, reflective question, semantics.

GYURIS BEÁTA

Lehetőségek a pragmatikai képesség tanulmányozására a pragmatika, a nyelvészet és a kognitív idegtudomány határán*

1. A pragmatikafelfogások közül kutatásaimban elsősorban az emberi elme megismerő funkcióit szem előtt tartó nézetekkel dolgozom, hiszen munkám olyan társalgások létrejöttére keresett és keres ma is választ, ahol a megértés az interakció résztvevői között valamilyen okból nem a beszélő szándékainak megfelelően jön létre. Mind egészséges, mind pedig patológiás nyelvhasználatú személyek diskurzusainak sikertelensége meghatározó lehet abból a szempontból, hogy megértsük a pragmatikai képesség szerepét a sikertelen nyelvhasználatban. A félreértéseink lehetséges okairól NÉMETH T. ENIKŐvel közösen adtunk számot (IVASKÓ–NÉMETH T. 2002).

Jelen rövid írásban főként a neurolingvisztikai irodalomból jól ismert patológiás nyelvi formáknak a társalgásokban való előfordulására helyezem a hangsúlyt, illetve kitérek arra, hogy miért érdemes a pragmatikai képességet más képességekkel együtt is vizsgálni a nyelvi működés alaposabb feltérképezése során. Az 1990-es évek neuropragmatikai tárgyú kutatásai ráirányították a figyelmet ezekre a jelenségekre. 1998-ban PARADIS (1998) szerkesztésében jelent meg a *Journal of Neurolinguistics* tematikus kötete, és 2000-ben a *Brain and Language* tematikus száma (STEMMER–SCHÖNLE 2000) a neuropragmatikai kutatások akkori összefoglaló tanulmányaival.

Az ilyen irányú vizsgálódások hátterében meghúzódó pragmatikafelfogás visszanyúlik a CHARLES MORRIS (1938) által meghatározott felfogáshoz. A jel és a jelhasználó közti kapcsolat feltárása a pragmatikai kompetencia megértésében úgy értelmeződik, hogy egyaránt figyelembe veszi a jelhasználat produktív és interpretatív oldalát is a különböző képességekkel rendelkező, vagy éppen azok hiányával küzdő humán jelhasználók körében (PERKINS 2008). Meglehetősen tág teret hagyva ezáltal arra, hogy a jellegzetes hiányjelenségekből és az ép jelhasználatúak tipikus jelhasználatából éppen úgy tudjon releváns megállapításokat tenni, mint ahogyan a jelhasználati fejlődés feltárásakor törekszik az egyes képességek közti jól összerendezett kapcsolatokat megfejteni. NÉMETH T. ENIKŐ (2006) írása is felhívja figyelmünket ennek a tág értelmezésnek a problémájára, azonban az elme társas viselkedésben betöltött szerepét szem előtt tartó újabb kognitív pszichológiai és neuropszichológiai kutatások rámutattak arra, hogy a nyelvhasználat társas meg-

* Az írás elkészültét a Konvergencia – Magyary Zoltán Posztdoktori Ösztöndíj – 2012 (A2–MZPD–12) elnevezésű pályázat támogatta.